

SZABADOS TAMÁS*

JÁRT UTAT EL NE HAGYJ?

A LOPOTT DOLGOK ÉS A JOGELLENESEN KIVITT KULTURÁLIS JAVAK KOLLÍZIÓS SZABÁLYOZÁSA A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI TÖRVÉNYBEN**

<https://doi.org/10.51783/ajt.2024.1.03>

A nemzetközi magánjog hosszú ideig ugyanazokat a szabályokat alkalmazta a lopott, illetve jogellenesen kivitt (kulturális) javakra, mint bármely más dologra. A jogalkotói közösség a 2004-es belga nemzetközi magánjogi törvénnyel változott meg, amely elsőként tartalmazott speciális kollíziós szabályokat a lopott dolgokra és a jogellenesen kivitt kulturális javakra. A modellnek tekinthető belga törvény megoldását a magyar jogalkotó is átvette nemzetközi magánjogi törvényünk megalkotásakor. Az Nmj. tv. 46. §-a az állam által kulturális javai közé tartozónak tekintett, jogellenesen kivitt dolgokra, míg a 47. § a lopott dolgokra vonatkozó tulajdonjogi igényre tartalmaz szabályt. Bár a belga nemzetközi magánjogi törvény orientációs pontként szolgálhat, a modell bizonyos finomításokkal történő átvétele elméleti és gyakorlati szempontból is helyesebb kollíziós megoldáshoz vezetett volna.

1. BEVEZETÉS

Hosszú ideig sem a nemzetközi magánjogi jogalkotás, sem a bírói gyakorlat nem fordított különösebb figyelmet a lopott dolgokra, illetve a kulturális javakra a nemzetközi magánjogban. Ezeket ugyanúgy kezelték, mint bármely más dolgot. A nemzetközi magánjog tudománya azonban nem maradt érzéketlen a lopott dolgokkal és a kulturális javakkal kapcsolatos jogi problémákkal szemben, és ebben az összefüggésben két fő kérdésre összpontosított: az első annak meghatározása, hogy melyik jog alkalmazandó a tulajdonosnak a tőle ellopott dolog visszaszolgáltatására vonatkozó tulajdoni igényére, a második pedig a kulturális javak forgalmát érintő külföl-

* PhD, habilitált egyetemi docens, ELTE ÁJK, 1053 Budapest, Egyetem tér 1–3. E-mail: szabados@ajk.elte.hu.

** A tanulmányban felvetett kérdések a jövőbeni európai jogalkotás szemszögéből a szerző által részben korábban már tárgyalásra kerültek, lásd Tamás SZABADOS: „In Search of the Holy Grail of the Conflict of Laws of Cultural Property: Recent Trends in European Private International Law Codifications” *International Journal of Cultural Property* 2020. 323–347. <https://doi.org/10.1017/S0940739120000223>; illetve általánosabban lásd Tamás SZABADOS: „Internationalprivatrechtliche Aspekte der Restitution von Kulturgütern”, *Berichte der Deutschen Gesellschaft für Internationales Recht* (megjelenés alatt).

di korlátozások, különösen a közjogi eredetű kiviteli korlátozások figyelembevételre. A két kérdés a kulturális javakkal kapcsolatban gyakran összefonódik, mivel nem ritka, hogy egy állam nemcsak tulajdonosként, hanem a kiviteli szabályainak megsértése miatt is követeli valamely kulturális tárgy visszaszolgáltatását.

A lopott dolgokkal és kulturális javakkal kapcsolatos nemzetközi magánjogi tényállásokra a gyakorlatban szinte univerzálisan a *lex rei sitae* elvét alkalmazták. Ez gyakran vezetett a jóhiszemű birtokos tulajdonszerzésének elismeréséhez az eredeti tulajdonos tulajdonjogának rovására, míg a származási államok által a kiviteli korlátozások érvényesítésére külföldi bíróságok előtt indított kereseteket gyakran a külföldi közjogi szabályok alkalmazásának tilalmára hivatkozva utasították el. E két elv alkalmazása miatt a lopott vagy jogellenesen kivitt (kulturális) javak visszaszerzésére irányuló erőfeszítések ritkán lehettek sikeresek.

E nehézségekre a jogtudományban számos szerző és szakértői csoport, mint a GEDIP (Groupe européen de droit international privé),¹ felhívta a figyelmet, és különféle megoldási javaslatokkal állt elő. Ennek ellenére a jogalkotás sokáig vonakodott attól, hogy kifejezetten a lopott, illetve jogellenesen kivitt (kulturális) javakkal foglalkozzék. Ez a kép az elmúlt két évtizedben némileg megváltozott, és néhány államban a jogalkotó úgy döntött, hogy a lopott és jogellenesen kivitt (kulturális) javakat „testre szabott” kollíziós szabályokkal kívánja védeni. Az ilyen dolgokra speciális szabályokat előíró nemzetközi magánjogi kodifikációk közül az elsőséget a 2004-es belga nemzetközi magánjogi törvény mondhatja magáénak, amely aztán modellként szolgált más országok nemzetközi magánjogi jogalkotása számára is.²

Az utóbbi időben a hazai jogi szakirodalom is egyre több figyelmet szentelt a kulturális javak védelmének és ennek magánjogi vetületeinek.³ A megélt érdeklődésnek köszönhető az, hogy a 2017-ben elfogadott nemzetközi magánjogi törvényünkbe (Nmj. tv.) két kulturális javakat érintő speciális rendelkezés is bekerült.⁴ Az új szabályok elfogadását a jogalkotó azzal indokolta, hogy a jogellenesen elvett kulturális javak visszaszerzése, az eredeti állapot visszaállítása, a restitúció, valamint a kulturális javak illegális kereskedelmének visszaszorítása nemzeti érdek.⁵ Az Nmj. tv. 46. §-a az állam által kulturális javai közé tartozónak tekintett, jogellenesen kivitt dolgokra, míg a 47. § a lopott dolgokra vonatkozó tulajdonjogi igényre

¹ GEDIP, Special rules for cultural objects. A javaslat szövege a GEDIP honlapján olvasható: <https://gedip-egpil.eu/en/documents/>.

² *Loi portant le Code de droit international privé*, 16 juillet 2004.

³ Lásd különösen SZABÓ Sarolta: „A kulturális javak (és a lopott dolgok) speciális védelme az új nemzetközi magánjogi törvényben” in BERKE Barna – NEMESSÁNYI Zoltán (szerk.): *Az új nemzetközi magánjogi törvény alapjai* (Budapest: HVG-ORAC 2016) 160–172.; SZABÓ Sarolta: „A kulturális javakkal kapcsolatos restitúciós perek és a külföldi állammal szembeni végrehajtás: a Chabad v. Orosz Föderáció ügy tanulságai” in FEKETE Balázs – HORVÁTHY Balázs – KREISZ Brigitta (szerk.): *A világ mi magunk vagyunk...: Liber Amicorum Imre Vörös* (Budapest: HVG-ORAC 2014) 462–477.; SZABÓ Sarolta: „Állami immunitás és joghatóság a kisajátított műkincsekkel kapcsolatos amerikai perekben” *Magyar Jog* 2011/8. 489–502; VADÁSZ Vanda: „A Seuso eset tanulságai a jogellenesen külföldre vitt kulturális javak visszaszolgáltatása kapcsán” *Magyar Jog* 2017/1. 38–47.

⁴ 2017. évi XXVIII. törvény a nemzetközi magánjogról.

⁵ Nmj. tv. indokolása a 46–47. §-hoz.

tartalmaz szabályt. E rendelkezések tartalmukban és szövegükben egyaránt nagyban követik a belga törvény megoldását. Ezért a jelen tanulmány arra a kérdésre keresi a választ, hogy helyes volt-e az Nmj. tv.-ben a belga jogalkotó által kitaposott utat követni, vagy a járt utat, legalábbis olykor-olykor, érdemes lett volna elhagyni.

E kérdés megválaszolása érdekében a tanulmány először bemutatja a lopott dolgokkal (2. fejezet) és a jogellenesen kivitt kulturális javakkal (3. fejezet) kapcsolatos nemzetközi magánjogi problémákat. Ezt követően áttekinti azokat a leglényegesebb kérdéseket, amelyekben a jogalkotónak ezen a területen állást kell foglalnia, és egyben értékeli, hogy a magyar jogalkotó az Nmj. tv. – belga mintát követő – normáinak megalkotásával ezeket megfelelően válaszolta-e meg (4. fejezet). A tanulmány konklúziójaként arra mutatunk rá, hogy a belga modell csak fenntartásokkal követhető, és indokoltak lettek volna bizonyos változtatások (5. fejezet).

2. A NEMZETKÖZI MAGÁNJOG ÉS A LOPOTT (KULTURÁLIS) JAVAK

A nemzetközi magánjog alapvető problémája a lopott (kulturális) javakkal kapcsolatban jól ismert. Gyakran előfordul, hogy valamilyen dolgot A országban ellopnak; a lopott dolog elhagyja annak az államnak a területét, ahol a lopás történt, és nemzetközi forgalomba kerül. Egy jóhiszemű vevő megvásárolja azt B országban. Ez a vevő aztán továbbadhatja azt egy újabb jóhiszemű vevőnek C országban. Az eredeti tulajdonos keresetet indít a jóhiszemű vevővel szemben, aki a lopott dolgot az igényérvényesítés időpontjában birtokolja.

A kollíziós szabályok kiemelkedő jelentőségűek ezen a területen, mivel az államok tulajdonjogi szabályai nagymértékben eltérnek egymástól a lopott javak tulajdonjoga megszerzésének lehetőségét illetően. Egyes jogrendszerek az eredeti tulajdonost védik, míg más államok joga elfogadja a tulajdonjog megszerzését, feltéve, hogy a vevő jóhiszeműen szerezte meg a dolgot, illetve teljesülnek a jogszabályban előírt további feltételek. A *common law* jogrendszerek, mint például az angol jog és az USA legtöbb állama, az eredeti tulajdonos tulajdonjogát részesítik előnyben.⁶ Ez a *nemo dat quod non habet* elv alkalmazására vezethető vissza nemcsak az eredeti tulajdonos és a tolvaj közötti viszonyban, hanem a későbbi eladók és vevők láncolatában is. Ezzel az elvvel ellentétben a római-germán jogcsalád egyes államainak joga hajlik a jóhiszemű vevő tulajdonjogának elismerésére még az eredeti tulajdonossal szemben is. Az ilyen országok „vonzó helynek” számítanak a lopott dolgok megvásárlása szempontjából.⁷ A legismertebb példa az olasz polgári törvénykönyv, amely lehetővé teszi a lopott dolog tulajdonjogának megszerzését, feltéve, hogy a megszerző jóhiszeműen járt el, és van olyan jogcím, amely a tulajdonjog átruházá-

⁶ Az angol jogban lásd Sale of Goods Act 1979, 21. cikk; az Egyesült Államokban lásd Uniform Commercial Code, § 2-403, de lásd Louisiana Civil Code 2017, 524. cikk. Lásd Monique LEE: „A Choice of Law Dilemma: The Conflict and Reconciliation of Laws Governing Cross-Border Transfers of Stolen Art” *Cardozo Public Law Policy and Ethics Journal* 2009. 724.

⁷ Norman PALMER: *Art, Adventure and Advocacy* (Builth Wells: Institute of Art and Law 2015) 11.

sára alkalmas (pl. adásvétel vagy ajándékozás).⁸ E sorban említhető a Ptk. megoldása is, amely kereskedelmi forgalomban jóhiszemű és ellenérték fejében történő szerzés esetén lopott dolgon is elismeri a tulajdonszerzést.⁹ A szerző tehát megszerezheti az átruházással az ingó dolog tulajdonjogát akkor is, ha az átruházó nem volt tulajdonos. Más kódexek kompromisszumos megoldásként határidőt szabnak a visszaigénylésre és kártalanítást biztosítanak a jóhiszemű szerzőnek. A jóhiszemű birtokos által kereskedelmi forgalomban, illetve árverésen vásárolt dolog visszaadását az eredeti tulajdonos követelheti, de csak azzal, hogy megtéríti a vételárat.¹⁰

Ideális esetben a dologi jogi szabályok nemzetközi egységesítése csökkenthetné a jogi megoldások sokféleségét és eltéréseit. A lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javakról szóló 1995-ös UNIDROIT Egyezmény célja a különböző nemzeti dologi jogi szabályok közötti feszültségek feloldása.¹¹ Az Egyezmény kimondja, hogy a lopott kulturális tárgy birtokosa köteles azt visszaadni, de a jóhiszemű birtokos jogosult kártalanításra, amennyiben a dolog megszerzésekor kellő gondossággal járt el.¹² Az UNIDROIT Egyezmény hatálya azonban korlátozott, mivel számos ország, köztük az Egyesült Királyság, az Egyesült Államok, Svájc, Franciaország, Hollandia és Németország, ahol a műtárgy- és aukciós piac fejlett és erős, nem ratifikálta azt. Széles körben elfogadott egységes tulajdonjogi szabályozás hiányában az eltérő nemzeti jogi megoldások tovább élnek.

Lopott (kulturális) javakra vonatkozó egységes anyagi jogi vagy kollíziós szabályokat az EU-ban sem fogadtak még el. A tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról szóló 2014/60/EU irányelv a tagállamok közötti együttműködési mechanizmust hozott létre a tagállamok területén talált kulturális tárgyak visszaszolgáltatása érdekében.¹³ Az irányelv alapján azonban csak a tagállamok kezdeményezhetnek jogi eljárást a területükről jogellenesen kivitt kulturális tárgy tulajdonosa vagy birtokosával szemben, kizárva a magánszemélyek igényeit. Vitatott, hogy az irányelv rendezi-e a nemzetközi kollíziós magánjogi problémákat.¹⁴

A 2014/60/EU irányelv 13. cikke kimondja, hogy „a visszaszolgáltatást követően a kulturális tárgy tulajdonjogáról a megkereső tagállam joga rendelkezik”, és ezt szinte szó szerint vette át az irányelvet implementáló *2001. évi LXXX. törvény a jogel-*

⁸ Olasz Codice civile 1942, 1153. cikk; Geo MAGRI: „Beni culturali e acquisto a non domino” *Rivista di diritto civile* 2013. 741–766.

⁹ Ptk. 5:39.§ (2) bekezdés.

¹⁰ Francia Code civil 2277. cikk; svájci Zivilgesetzbuch 934. cikk (1)–(2) bekezdés.

¹¹ *1995. évi UNIDROIT Egyezmény*. Kihirdette: *2001. évi XXVIII. törvény a lopott vagy jogellenesen külföldre vitt kulturális javak nemzetközi visszaadásáról szóló, Rómában, 1995. év június hó 24. napján aláírt UNIDROIT Egyezmény kihirdetéséről* (UNIDROIT Egyezmény).

¹² UNIDROIT Egyezmény 3. cikk (1) bekezdés; 4. cikk (1) bekezdés.

¹³ *Az Európai Parlament és a Tanács 2014/60/EU irányelve (2014. május 15.) a tagállamok területéről jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról és az 1024/2012/EU rendelet módosításáról*, HL L 159, 28.5.2014, 1–10.

¹⁴ Lásd Matthias WELLER: „Cultural Objects, protection of” in Jürgen BASEDOW et al. (szerk.): *Encyclopedia of Private International Law* (Cheltenham: Elgar 2017) 504–505. <https://doi.org/10.4337/9781782547235.c.34>.

lenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról.¹⁵ Ezt a rendelkezést egyes szerzők kollíziós szabályként értelmezik, amely – összhangban az irányelv azon céljával, hogy biztosítsa a kulturális javak származási országukba történő visszaszolgáltatását – a *lex originis* elvét testesíti meg.¹⁶ Mások e rendelkezést úgy értelmezték, hogy az nem érinti a tagállami kollíziós szabályokat és a jóhiszemű szerző által a *lex rei sitae* alapján történő esetleges tulajdonszerzést.¹⁷ A tulajdonjog fennállásának nemzetközi kontextusban történő megítélése azt a kérdést is felveti, hogy mely jog alkalmazandó a tulajdonjog fennállására. Ezt a felhívott bíróság kollíziós szabályai határozzák meg. Ennek megfelelően a 13. cikkben a megkereső tagállam jogára való hivatkozás az adott állam kollíziós szabályaira való hivatkozásként értelmezhető. Mivel a legtöbb állam a *lex rei sitae* elvét követi, ez nem tekinthető másnak, mint annak megerősítése, hogy a *lex rei sitae* elve alkalmazható. Ez a rendelkezés csupán azt ismeri el, hogy az irányelv nem szabályozza a tulajdonjog kérdését, és azt a megkereső tagállam jogára bízta. Ezt megerősíti az is, hogy a 16. cikk kimondja, hogy az irányelvben foglaltak nem sérthetik a tagállamok nemzeti jogszabályai alapján a megkereső tagállam és/vagy az ellopott kulturális tárgy tulajdonosa által előterjeszhető polgári jogi igényeket. Ebben az értelemben a 13. cikk egyszerűen lehatárolja az irányelv alkalmazási körét. Az is árulkodó, hogy az Európai Parlament által az elrabolt műkincsek és kulturális javak restitúciós igényeiről készített európai hozzáadott érték értékelés (European Added Value Assessment, EAVA) és az azt kísérő tanulmány az illegálisan exportált kulturális javakra vonatkozó uniós szintű kollíziós normák megalkotását sürgeti,¹⁸ amire nem lenne szükség, ha már létezne harmonizált kollíziós norma, legalábbis a tagállamok vonatkozásában.

A fentiek miatt az egységes szabályok hatása mind globális, mind európai szinten korlátozott, így az autonóm kollíziós szabályok döntő szerepet játszanak. Az eredeti tulajdonos tulajdonjogi igényével kapcsolatban a megkeresett bíróságnak

¹⁵ 2001. évi LXXX. törvény a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásáról, 4. § (1).

¹⁶ Erik JAYME: *Entartete Kunst und internationales Privatrecht* (Heidelberg: Universitätsverlag Winter 1994) 25.; Erik JAYME: „Globalization in Art Law: Clash of Interests and International Tendencies” *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2005. 937.; Andrea BIONDI: „The Merchant, the Thief and the Citizen: The Circulation of Works of Art within the European Union” *Common Market Law Review* 1997. 1191., <https://doi.org/10.54648/150483>; Alessandro CHECHI: „When Private International Law Meets Cultural Heritage Law” *Yearbook of Private International Law* 2018. 285., <https://doi.org/10.9785/9783504386078-014>; María Julia OCHOA JIMÉNEZ: „Conflict of Laws and the Return of Indigenous People’s Cultural Property: A Latin American Perspective” *International Journal of Cultural Property* 2019. 452. <https://doi.org/10.1017/S0940739119000341>.

¹⁷ Norman PALMER: „Recovering Stolen Art” *Current Legal Problems* 1994. 237. https://doi.org/10.1093/clp/47.Part_2.215; Kurt SIEHR: „The Protection of Cultural Property: The 1995 UNIDROIT Convention and the EEC Instruments of 1992/93 Compared” *Uniform Law Review* 1998. 678. <https://doi.org/10.1093/ulr/3.2-3.671>; Janeen M. CARRUTHERS: *The Transfer of Property in the Conflict of Laws* (Oxford: Oxford University Press 2005) 136.; Jürgen BASEDOW: „The Law of Open Societies: Private Ordering and Public Regulation of International Relations, General Course on Private International Law” in *Collected Courses of the Hague Academy of International Law*, vol. 360 (The Hague: Brill 2013) 458.

¹⁸ European Parliamentary Research Service, Cross-border restitution claims of looted works of art and cultural goods. European Added Value Assessment Accompanying the European Parliament’s legislative initiative report (Rapporteur: Pavel Svoboda), European Union: 2017.

el kell döntenie, hogy melyik jog alkalmazandó: a lopott dolog származási országának joga, vagy a dolog fekvési helyének a joga, vagy esetleg egy másik jog. Ez a választás döntő az eljárás kimenetele szempontjából. A választás különösen nehéz, ha a származási ország joga az eredeti tulajdonost védi, míg a tárgy fekvési hely szerinti állam a jóhiszemű vásárlót részesíti előnyben. Amint arra a szakirodalomban szemléletesen rámutattak, ez két „ártatlan” közötti választás, ahol lehetetlennek tűnik igazságos döntést hozni.¹⁹ Az egymással versengő jogrendszerek közötti választás a kollíziós jog feladata.

3. A NEMZETKÖZI MAGÁNJOG ÉS A JOGELLENESEN KIVITT KULTURÁLIS JAVAK

A nemzetközi magánjogi szakirodalom egy másik kérdéssel is foglalkozik, nevezetesen a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaadásával. A kiviteli korlátozások közé tartozik a kiviteli tilalom, az állami elővásárlási jog, a kiviteli engedély beszerzésére vagy a kivitel bejelentésére vonatkozó kötelezettség. A kiviteli korlátozások gyakran a nemzeti kulturális örökség részének tekintett kulturális javakra vonatkoznak. Ennek nem feltétlenül csak állami tulajdonban álló, hanem magántulajdonban lévő javak is részét képezhetik. Ez azt jelenti, hogy a kulturális javak tulajdonjoga érintetlen marad: a kulturális javak az állam területén belül akár értékesíthetők is, de kivitelük korlátozás alá esik.

Az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének (UNESCO) a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló egyezménye (UNESCO Egyezmény)²⁰ és az UNIDROIT Egyezmény jogi keretet biztosít a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására irányuló állami igényérvényesítésnek más államok bíróságai vagy más illetékes hatóságai előtt. Az UNIDROIT Egyezmény értelmében az állam által benyújtott visszaszolgáltatási kérelem vonatkozhat állami vagy magántulajdonban lévő illegálisan kivitt kulturális javakra egyaránt.

Ebben az összefüggésben különbséget kell tenni a lopott kulturális javak visszaadására vonatkozó rendelkezések között, ahol a tulajdonos a birtokossal szemben tulajdonjogi igényt érvényesít, és a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására vonatkozó rendelkezések között, amelyek alapján csak egy szerződő állam, de magánszemélyek nem kérhetik egy másik állam bíróságánál vagy más

¹⁹ Ashton HAWKINS – Richard A. ROTHMAN – David B. GOLDSTEIN: „A Tale of Two Innocents: Creating an Equitable Balance between the Rights of Former Owners and Good Faith Purchasers of Stolen Art” *Fordham Law Review* 1995. 49–96.

²⁰ 1970. évi UNESCO Egyezmény. Kihirdette: 1979. évi 2. törvényerejű rendelet a kulturális javak jogtalan behozatalának, kivitelének és tulajdona jogtalan átruházásának megakadályozását és megelőzését szolgáló eszközökről szóló, az Egyesült Nemzetek Nevelésügyi, Tudományos és Kulturális Szervezetének Közgyűlése által Párizsban az 1970. évi november hó 14. napján elfogadott Egyezmény kihirdetéséről.

illetékes hatóságánál a kulturális tárgy visszaszolgáltatását kiviteli szabályaik megsértésére tekintettel.

Számos államban a nemzetközi magánjog egyik alapelve, hogy a bíróságok nem alkalmazzák a külföldi közjogi normákat, kivéve, ha nemzetközi szerződés vagy jogszabály másként rendelkezik. Ez a megközelítés különböző elméleti és gyakorlati megfontolásokon alapul. A külföldi kiviteli szabályok valamely külföldi szuverén akaratának megnyilvánulását jelentik, és ezek extraterritoriális alkalmazását a fórum államának területén el kell kerülni, mivel egy állam a nemzetközi jog alapján nem köteles a külföldi közjogi szabályokat elismerni és érvényesíteni. Továbbá e nézet a nemzetközi magánjog szerepét a magánérdekek összeegyeztetésének megvalósításában látják. Eszerint a nemzetközi magánjog feladata az alkalmazandó magánjog meghatározása, nem pedig a közjogi szabályok kijelölése. Az angol, a német és számos más állam ítélkezési gyakorlatában különbséget tettek a tulajdonjogi igények, valamint a kulturális örökség védelmére vonatkozó jogszabályok érvényesítésével kapcsolatos közjogi igények között, ideértve a kiviteli korlátozásokat is. A külföldi közjogi normák alkalmazása tilalmának elve számos külföldi kiviteli korlátozás megsértésével kapcsolatos kereset elutasításához vezetett.²¹ Ezen ítélkezési gyakorlat szerint az állam csak akkor követelhetett sikeresen visszaszolgáltatást, amennyiben egyidejűleg mint a kulturális javak tulajdonosa is fellépett.²²

Meg kell jegyezni, hogy a 2014/60/EU irányelv megnyitja a közjogi természetű kiviteli korlátozások érvényesítésének lehetőségét az uniós tagállamokban.²³ A tagállamoknak lehetővé kell tenniük, hogy a megkereső állam, függetlenül attól, hogy a kulturális tárgy tulajdonosa-e, eljárást indítson bíróságaik előtt. Ez azt jelenti, hogy a kulturális javak védelme terén a külföldi közjogi igények nem teljesen kizártak. Hozzá kell azonban tenni, hogy az irányelv a tagállamok bíróságai előtt közjogi igényérvényesítést és a tagállami hatóságok közötti közigazgatási együttműködést ír elő, nem polgári eljárást szabályoz, amely a nemzetközi magánjog szempontjából releváns lenne.

A nemzetközi magánjogban a kulturális javak kereskedelmét korlátozó közjogi rendelkezések, beleértve a kiviteli tilalmakat is, a fórum imperatív szabályaiként alkalmazhatók, és néhány nemzetközi magánjogi törvény értelmében még a külföldi

²¹ Németország: KG, Urteil, 16.10.2006, 10 U 286/05; Anglia: *Attorney-General of New Zealand v. Ortiz and Others*, Court of Appeal, 1 April 1982, [1982] 3 WLR 570; *King of Italy v. Marquis Cosimo de Medici Tornabuoni*, 34 Times LR 623 (Chancery Division 1918); *Government of the Islamic Republic of Iran v. Barakat Galleries Ltd.*, Court of Appeal, 21 December 2007, [2007] EWCA Civ 1374; Olaszország: Corte di cassazione, sezione I civile, sentenza 24 novembre 1995, no. 12166; Svájc: Tribunal fédéral 131 III 418, Rn. 2.4.4.1; lásd Marc-André RENOLD: „An Important Swiss Decision on the Giant Antique Mogul Gold Coins” *International Journal of Cultural Property* 2006. 361–369. <https://doi.org/10.1017/S0940739106060164>; Ausztria: OGH 9 Ob 76/09f.

²² Anglia: *Government of the Islamic Republic of Iran v. Barakat Galleries Ltd.*, Court of Appeal, 21 December 2007, [2007] EWCA Civ 1374; Olaszország: *Repubblica dell’Ecuador c. Danusso*, Tribunale di Torino, sentenza 25 marzo 1982, *Diritto internazionale private e processuale* 1982. 625.

²³ Anatol DUTTA: *Die Durchsetzung öffentlichrechtlicher Forderungen ausländischer Staaten durch deutsche Gerichte* (Tübingen: Mohr Siebeck 2006) 235–236.

korlátozások is figyelembe vehetők a magánjogi jogvitákban bizonyos feltételek mellett.²⁴ Ezen túlmenően a külföldi közjogi normák alkalmazása tilalmának elvét néhány országban, például Németországban, némileg semlegesítette az a lehetőség, hogy valamely külföldi kiviteli tilalom az alkalmazandó anyagi szerződési jogon keresztül figyelembe vehető. Így az 1972-es jól ismert ítéletében a BGH megállapította, hogy a Nigériából illegálisan kivitt nigériai maszkok fuvarozására vonatkozó biztosítási szerződés jóerkölcsbe ütközik, és ezért semmis.²⁵

Mindezek fényében különbséget kell tenni a magánjogi természetű tulajdonjogi igények és a kulturális javakra vonatkozó közjogi jellegű szabályok, ideértve a kiviteli szabályozást is, megsértésén alapuló közjogi igényérvényesítés között. Bár a jogellenesen kivitt, egy állam kulturális örökségének részét képező kulturális javak visszaszolgáltatására irányuló követelések közjogi természetűek, a felperes gyakran egy olyan, a visszaszolgáltatást kérő állam, amely nemcsak a kiviteli szabályainak megsértésére hivatkozik, hanem a kulturális javak tulajdonosaként tulajdonjogi igényt is érvényesít. Ilyen esetben a kulturális örökség védelmére vonatkozó szabályozás megsértésére alapított közjogi jellegű követelés megjelenhet és szerepet játszhat a polgári eljárásban.

4. KÉRDÉSEK A NEMZETKÖZI MAGÁNJOGI JOGALKOTÁS SZÁMÁRA – ÉS A MAGYAR JOGALKOTÓ VÁLASZA

A lopott dolgok és a jogellenesen kivitt kulturális javak kollíziós szabályozásával kapcsolatban a jogalkotónak többek között a következő kérdésekkel kell szembenéznie: (1) Az első az, hogy a jogszabály hogyan határozza meg a szabályozás tárgyát képező javak csoportját. (2) A második kérdés a megfelelő kapcsoló tényező kiválasztása. Itt a jogalkotás általában azzal a dilemmával szembesül, hogy miként lehet egyensúlyt találni az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű tulajdonos érdekei között a kollíziós jog eszközeivel. (3) Ezzel együtt kitérünk arra is, hogy a magyar jogalkotó miként adott választ a fenti kérdésekre. (4) Végül utalunk még azokra a kérdésekre, amelyeket – a külföldi kodifikációkhoz hasonlóan – a magyar jogalkotó kifejezetten nem rendezett, azonban gyakorlati szempontból jelentősek.

4.1. A SZABÁLYOZÁS TÁRGYA

A jogalkotó által eldöntendő első kérdés, hogy mi legyen a szabályozás tárgya. A szabályozás tárgyát képező dolgok csoportjának meghatározása tekintetében a

²⁴ Nmj. tv. 13.§ (2) bekezdés; svájci nemzetközi magánjogi törvény 19. cikk; belga nemzetközi magánjogi törvény 20. cikk.

²⁵ BGH, 22.6.1972, II ZR 113/70, *NJW* 1972. 1575. Lásd Kurt SIEHR: „Private International Law and the Difficult Problem to Return Illegally Exported Cultural Property” *Uniform Law Review* 2015. 509. <https://doi.org/10.1093/ulr/unw033>.

jogalkotó foglalkozhat valamennyi lopott és illegálisan kivitt dologgal vagy a dolgok egy szűkebb csoportjával: a kulturális javakkal.

Kétségtelen, hogy a kulturális javak esetében a jogalkotói beavatkozást a kulturális örökség védelméhez fűződő közérdek indokolja, és ez szükségessé teszi a kulturális javakra vonatkozó speciális kollíziós szabályok elfogadását. A kulturális javaknak van egy megkülönböztető jellemzőjük: kiemelkedő jelentőségűek a kultúra számára, ideértve a művészetet, a történelmet és a tudományt. Leggyakrabban a kulturális jelentőséghez magas anyagi érték is társul. Ezek a tényezők kiemelik a kulturális javak lopás vagy illegális kivitel miatt történő elvesztése megelőzésének szükségességét. A fenti megfontolásokra tekintettel kétségtelenül közérdek fűződik a kulturális örökség tárgyainak védelméhez. Ugyanez a közérdek nem áll fenn más dolgok esetében. Természetesen a visszaadás kérdése ugyanúgy felmerül bármely ellopott tárgy esetében. Az ilyen jogviták azonban „csak” két magánszemély érdekeinek ütköztetését jelentik, anélkül, hogy a kulturális javak esetében megjelenő különleges közérdek szerepet játszana. Kérdéses, hogy ebben a relációban szükséges-e a jogalkotói intervenció korlátozva a lopás megtörténtét követően a magánszemélyek közötti forgalmat az eredeti tulajdonos javára. Hozzá kell tenni azt is, hogy speciális kollíziós szabályozás hiányában sem védtelen az eredeti tulajdonos. Az eredeti tulajdonost védik a büntetőjog lopást szankcionáló normái, de a magánjog is kínál eszközöket, például a biztosítás kötésének lehetőségét. Erre figyelemmel tehát jogpolitikai döntés a lopott, kulturális tárgynak nem minősülő javak egyenértékű speciális kollíziós védelme.

A kulturális javak speciális szabályozása az anyagi jog szintjén már megvalósult. Számos állam jogalkotása speciális szabályokat fogadott el az állam kulturális örökségének védelme érdekében. A regionális (mindenekelőtt az uniós) és nemzetközi jogi instrumentumok hasonlóképpen törekszenek a kulturális javak védelmére, szabályozva azok importját és exportját, valamint megkönnyítve a lopott és jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatását. Bár az Európai Unió működéséről szóló szerződés (EUMSZ)²⁶ és a GATT²⁷ a kulturális javakat árunak tekinti, mindkettő megengedi az állami korlátozásokat a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő nemzeti kincsek védelme érdekében. A kulturális javak anyagi jogi szabályozásban is érvényesülő különleges védelmét indokolt átvinni a kollíziós jog területére is, ahol ugyanúgy érvényesíteni kell a kulturális örökség védelméhez fűződő közérdeket.

A kulturális javak védelmét biztosító speciális kollíziós szabályok megalkotása során el kell dönten, hogy valamennyi kulturális tárgy vagy csak azon tárgyak tartoznak-e a speciális kollíziós szabály hatálya alá, amelyeket valamely állam a védendő kulturális tárgyak jegyzékébe ekként felvett. A nyilvántartásba vétel annak külső megnyilvánulásának tekinthető, hogy a tárgy védelmet élvez. A kulturális javak nyilvántartásába való felvétel követelménye megkönnyíti a szabályozás tárgyi hatályának meghatározását: nem kell további kritériumokat meghatározni a kulturális tárgyként történő minősítéshez. Egy ilyen követelmény további előnye, hogy egy-

²⁶ *Az Európai Unió működéséről szóló szerződés egységes szerkezetbe foglalt változata, HL C 326, 26.10.2012, 47–390.*

²⁷ *Általános Vám- és Kereskedelmi Egyezmény, Genf, 1947. október 30.*

értelművé teszi, mely tárgyak tartoznak a szabályozás hatálya alá, vagyis az előreláthatóságot és a forgalom biztonságát szolgálja. A kulturális javak nyilvántartásába való felvétel követelménye azonban nem problémamentes. Lehetnek olyan műtárgyak, amelyek nincsenek a jegyzékben, de kulturális és anyagi értékük jelentős. Egyes országokban egyáltalán nincsen a védett kulturális javakra vonatkozóan vezetett nyilvántartás, illetve a nyilvántartások gyakran hiányosak. Más államok viszont túl sok tárgyat vesznek fel a kulturális javak nyilvántartásába, hogy megakadályozzák azok kivitelét, anélkül, hogy ezt a tárgy kulturális értéke indokolná. Számos bírálattal érte az 1970-es UNESCO Egyezményt, amely tiltja a nemzeti nyilvántartásban szereplő kulturális javak engedély hiányában történő kivitelét,²⁸ amivel elismeri az egyes államoknak a kulturális javak forgalmát korlátozó gyakorlatát.²⁹

Terminológiailag a jogalkotó ugyancsak utalhat a művészi, történelmi vagy régészeti értéket képviselő „nemzeti kincsekre”, amely fogalom jól ismert az EUMSZ. 36. cikkéből, a másodlagos jogból és a GATT XX. cikkéből egyaránt, vagy általánosabban a „kulturális javakra”. Más jogforrások a kulturális javak különböző kategóriáit felsoroló listái bizonyos minimális kort és értéket követelnek meg.³⁰ A meghatározás történhet összhangban az UNIDROIT Egyezménnyel is, amely sem ilyen minimum kritériumokat, sem állami nyilvántartásba vételt nem ír elő. Az Egyezmény szerint „kulturális javaknak az olyan tárgyak tekintendők, amelyek egyházi vagy világi okokból régészeti, őstörténelmi, történelmi, irodalmi, művészeti vagy tudományos szempontból fontosak” és az Egyezmény függelékében szereplő kategóriák valamelyikébe tartoznak.³¹ Az UNIDROIT Egyezmény megközelítése valamely tárgy kulturális jelentőségének a fent leírt kritériumok alapján történő megítélésében nagyobb mozgásteret hagy a bíróságoknak. Ez veszélyezteti azonban annak előreláthatóságát, hogy mely tárgyak minősülnek kulturális javaknak, és e tekintetben az egyes államok bírói gyakorlata között eltéréseket eredményezhet. Természetesen az is lehetséges, hogy a szabályozás egyszerűen a dolog származási államának joga szerinti besorolásra hagyatkozzon.³²

A magyar jogalkotó az Nmj. tv. 46. §-ában ez utóbbi megoldást választotta, amikor „egy állam által kulturális javai közé tartozónak tekintett dolog” vonatkozásában határozza meg az az állami tulajdonjogi igényre alkalmazandó jogot. Ha a magyar állam tulajdonjogi igényéről van szó, akkor a kulturális örökség védelméről szóló törvény (Kötv.), valamint a múzeumi törvény „kulturális javak” fogalmát lehet iránymutatónak tekinteni.³³ A mind a magánszemélyek, mind valamely állam

²⁸ UNESCO Egyezmény 5. cikk b) pont és 6. cikk.

²⁹ John Henry MERRYMAN: „Two Ways of Thinking About Cultural Property” *American Journal of International Law* 1986. 842–845. <https://doi.org/10.2307/2202065>.

³⁰ Lásd 116/2009/EK rendelet (2008. december 18.) a kulturális javak kiviteléről, HL L 39, 10.2.2009, 1–7; Az Európai Parlament és a Tanács (EU) 2019/880 rendelete (2019. április 17.) a kulturális javak bejuttatásáról és behozataláról, HL L 151., 2019.6.7., 1–14.

³¹ UNIDROIT Egyezmény 2. cikk.

³² Lásd például belga nemzetközi magánjogi törvény 90. cikk.

³³ 2001. évi LXIV. törvény a kulturális örökség védelméről 7. §, 10. pont; 1997. évi CXL. törvény a múzeális intézményekről, a nyilvános könyvtári ellátásról és a közművelődésről 1. számú melléklet sz) pont. Vadász Vanda: „A kulturális javak jogi fogalma” *Polgári Jog* 2020/11–12. 30. pont.

tulajdonjogi igényére vonatkozó Nmj. tv. 47. § hatálya ugyanakkor jóval szélesebb: az bármely lopott dologra, vagyis a kulturális javakra is kiterjed.

4.3. A JOGALKOTÓ ELŐTT ÁLLÓ LEHETŐSÉGEK A KAPCSOLÓELV MEGVÁLASZTÁSÁBAN, VALAMINT AZ EREDETI TULAJDONOS ÉS A JÓHISZEMŰ BIRTOKOS KÖZÖTTI EGYENSÚLY MEGTALÁLÁSÁBAN

4.2.1. A *LEX REI SITAE* ELV DOMINANCIÁJA ÉS ANNAK KRITIKÁJA

A dologi jogban régóta szinte univerzálisan a *lex rei sitae* elvét alkalmazzák. Történetileg a nemzetközi magánjog a tulajdonos személyes jogát használta az ingóságaira a *mobilia sequuntur personam* elv szerint. Ezt az elvet azonban később felváltotta a *lex rei sitae* elvének alkalmazása. Ez a kapcsoló tényező a territorialitás elvének kifejeződése, amely mind a nemzetközi közjogban, mind a nemzetközi magánjogban egyaránt lényeges, és azt a tényt tükrözi vissza, hogy az az állam, amelynek területén a tárgy található, ténylegesen hatalmat gyakorolhat a szóban forgó tárgy felett. Ennek a kapcsoló tényezőnek vannak bizonyos egyértelmű előnyei, mint például a jogbiztonság, valamint alkalmazásának egyszerűsége. A *lex rei sitae* alkalmazása esetén a vevőnek csak annak a helynek a jogát kell figyelembe vennie, ahol a tárgy az ügylet megkötésének időpontjában található, anélkül, hogy vizsgálnia kellene bármely más olyan állam jogát, ahol a tárgy korábban volt.³⁴ A nemzetközi magánjog hosszú ideig nem foglalkozott külön a kulturális javakkal, hanem azokat úgy kezelte, mint bármely más tárgyat, ahogy ezt számos jól ismert, kulturális javakkal kapcsolatos jogvita tanúsítja.³⁵

A szakirodalomban ezen elv alkalmazását a kulturális javakra nézve számos kritika érte.³⁶ Eszerint nem veszi megfelelően figyelembe a kulturális javak különleges jellegét és a védelmükhöz kapcsolódó különleges közérdeket.³⁷ A hagyományos *lex rei sitae* szabály alkalmazása ugyanis gyakran az új birtokos tulajdonjoga megszerzésének elismeréséhez és az eredeti tulajdonos tulajdonjogának elvonásához vezet. A *lex rei sitae* elvvel vissza lehet élni és fel lehet használni a jogcím „tisztára mosására” azáltal, hogy a tolvaj olyan államba viszi a tárgyat, ahol egy jóhiszemű vevő tulajdonjogot szerezhet.³⁸ Ennek jól ismert példája a Winkworth kontra Christie's

³⁴ Derek FINCHAM: „How Adopting the Lex Origins Rule Can Impede the Flow of Illicit Cultural Property” *Columbia Journal of Law and the Arts* 2008. 115.

³⁵ Lásd például *Manuel Fernandez-Montesinos Garcia v. Manola Saavedra de Aldama*, [2002] EWHC 2087 (Ch); *City of Gotha and Federal Republic of Germany v. Sotheby's and Cobert Finance S.A.*, [1998] CLY 775; *Islamic Republic of Iran v. Denyse Berend*, [2007] EWHC 132 (QB).

³⁶ CHECHI (16. lj.) 277.; Christa ROODT: *Private International Law, Art and Cultural Heritage* (Cheltenham: Edward Elgar 2015) 231–232. és 236.; Ho-Young SONG: „International Legal Instruments and New Judicial Principles for Restitution of Illegally Exported Cultural Properties” *Penn State Journal of Law and International Affairs* 2016. 742–743.

³⁷ Lásd SONG (36. lj.) 742.; OCHOA JIMÉNEZ (16. lj.) 451.

³⁸ Gerte REICHEL: „Kulturgüterschutz und internationales Privatrecht” *IPRax* 1986. 74.; FINCHAM (34. lj.) 122.; ROODT (36. lj.) 224–249.

ügy, amelyben az angol bíróság elismerte egy jóhiszemű vevő olaszországi tulajdonszerzését olyan műtárgyak vonatkozásában, amelyeket Angliában egy magán-személytől loptak el, még akkor is, ha a tárgyak később visszakérültek Angliába, és ott a Christie's eladásra kínálta ezeket.³⁹

4.2.2. A *LEX ORIGINIS* MINT ALTERNATÍVA

A *lex rei sitae* elvének ellentmondásos jellege miatt több szerző más kapcsoló tényező alkalmazását javasolta. A *lex rei sitae* szabálytól való eltérést egy másik kapcsoló tényező javára az eredeti tulajdonos védelmének szükségességével és a kulturális javak különleges jellegével indokolták. Különösen a *lex originis* elvének alkalmazása nyert támogatást különböző formában. A származási ország jogára utalás ugyanakkor felveti azt a kérdést, hogy miként kell megállapítani a dolog származási helyét.

Először is, a származás helyét a kulturális javak nemzetiségével vagy honosságával (kulturális eredetével) azonosították, amelyet a kulturális javak nemzeti identitáshoz való hozzájárulása miatt tekintettek kapcsoló tényezőnek.⁴⁰ A Jayme által felelevenített elképzelés, miszerint a műalkotásoknak nemzetiségük van, és a nemzetiségük szerinti országhoz tartoznak, Antonio Canovától származik, aki a pápa kérésére a napóleoni háborúk során a pápai államtól Franciaországba vitt kulturális javak visszaszolgáltatásának szükségességét akarta igazolni ezzel.⁴¹ A kollíziós jog szintjén ez a megközelítés tükröződik vissza a Nemzetközi Jogi Intézet 1991-es bázeli határozatában, amely azt javasolja, hogy a származási ország kulturális örökségéhez tartozó műalkotások tulajdonát ruházására ezen állam joga legyen irányadó.⁴² „Származási ország” kifejezés itt arra az országra utal, amelyhez a szóban forgó kulturális javak kulturális szempontból a legszorosabban kapcsolódnak.⁴³ A *lex originis* elvének egy másik változata szerint azon állam jogát kell alkalmazni, ahol a lopás történt (*lex furti*).⁴⁴ Harmadszor, a kapcsolóelv utalhat a kivitel államának jogára is, ahonnan a tárgyat jogellenesen exportálták.⁴⁵ A *lex originis* elve tehát felveti a tárgy pontos származási helyének kérdését, és további konkretizálást igényel.

A kulturális eredetet olykor nehéz meghatározni. A modern műalkotásokat sokkal gyakrabban azonosítják alkotójukkal, aki gyakran egynél több országhoz vagy nemzethez köthető.⁴⁶ Ebben az értelemben az identitás inkább egyéni, mint kol-

³⁹ *Winkworth v. Christie Manson & Woods Ltd.*, [1980] Ch. 496.

⁴⁰ Florian KIENLE – Marc-Philippe WELLER: „Die Vindikation gestohlener Kulturgüter im IPR” *IPRax* 2004. 291.

⁴¹ Erik JAYME: „Antonio Canova, la repubblica delle arti ed il diritto internazionale” *Rivista di diritto internazionale* 1992. 889–902.

⁴² Institute of International Law, *The International Sale of Works of Art from the Angle of the Protection of the Cultural Heritage*, Basel, 1991, 2. cikk.

⁴³ Institute of International Law, *The International Sale of Works of Art from the Angle of the Protection of the Cultural Heritage*, Basel, 1991, 1. cikk, b) pont.

⁴⁴ Heinz-Peter MANSEL: „DeWeerth v. Baldinger: Kollisionsrechtliches zum Erwerb gestohlener Kunstwerke” *IPRax* 1988. 271.

⁴⁵ Christian ARMBRÜSTER: „La revendication de biens culturels du point de vue du droit international privé” *Revue critique de droit international privé* 2004. 741–743.

⁴⁶ ARMBRÜSTER (45. lj.) 739–741.

lektív. Ezenkívül több ország is sajátjának tekinthet valamely tárgyat. Ez különösen az országhatárok változása folytán fordulhat elő. Ha a kulturális javak származási helyét azzal a hellyel azonosítják, ahonnan ellopták őket, akkor az a probléma merülhet fel, hogy a lopás olyan helyen is történhet, ahol a tárgy csak ideiglenesen tartózkodik (kiállítás céljából vagy tranzit során), de az adott hely joga nem feltétlenül kapcsolódik szorosabban az esethez, mint a *lex rei sitae*. A kivitel helye mint kapcsoló tényező esetleges lehet, ha a tárgy aztán több ország határait átlépve egy vagy több későbbi jóhiszemű szerző birtokába kerül. Annak az országnak a joga, ahol a kulturális tárgy eredetileg található, megtilthatja a kivitel, de a többi ország, amelynek határait átlépte, nem feltétlenül teszi ugyanezt, és fordítva, előfordulhat, hogy a kivitel csak valamely közbeeső ország korlátozza. Valamennyi esetben problematikus, ha a kulturális tárgy származási helye bizonytalan.⁴⁷ Ez különösen akkor merülhet fel, ha az a hely, ahol arra az illegális ásatásra sor került, ahonnan a dolog származhat, ismeretlen vagy vitatott.

A származási ország jogának alkalmazása a legtöbb esetben ténylegesen az eredeti tulajdonos védelmét segíti elő. A *lex originis* elvének egyik előnye, hogy mind az eladót, mind a vevőt arra ösztönzi, hogy ellenőrizték a kulturális tárgy provenienciáját. Mindez pedig előmozdíthatja a piac önszabályozását is.⁴⁸ Objektív kapcsoló tényezőként azonban nem feltétlenül védi az eredeti tulajdonost a későbbi jóhiszemű szerzővel szemben, és nem vezet automatikusan a kulturális javak visszaszolgáltatásához. Ugyanis elképzelhető, hogy a származási állam joga a jóhiszeműen eljáró vevőt védi, míg a jogügylet időpontjában a dolog fekvési helye szerinti joga nem.⁴⁹ Valamely kapcsoló tényező csupán segít meghatározni az alkalmazandó jogot, de nem határozza meg közvetlenül előre az ügy kimenetelét.⁵⁰ Ezen túlmenően a *lex originis* elv bármely változatának alkalmazásakor az utalásnak a felhívott jog anyagi jogi szabályaira kell vonatkoznia, hogy elkerülhető legyen a releváns ügylet időpontja szerinti fekvési hely jogára (*lex rei sitae*) történő visszautalás, amennyiben a kijelölt jog nem a *lex originis* alkalmazza kapcsoló tényezőként.⁵¹ Végül megfogalmazástól függetlenül, a *lex originis* elv tiszta formájában a legtöbb esetben hajlamos figyelmen kívül hagyni azon személy jogait, aki a tárgyat jóhiszeműen szerezte meg.

4.2.3. KITÉRÍTŐ KLAUZULÁK ÉS MÉRLEGELEST ENGEDŐ MÁS KOLLÍZIÓS SZABÁLYOK

Ezeket a problémákat figyelembe véve egyes szerzők speciális kitérítő klauzula alkalmazásában látták a megoldást akár a hagyományos *lex rei sitae*, akár a *lex originis* mellett. Különösen a *lex rei sitae* elvének fenntartása mellett javasolták

⁴⁷ Lásd a Seuso esetet, ahol Magyarország, Horvátország és Libanon egyaránt igénytel léptek fel a késő római kincsleltre nézve, lásd VADÁSZ (3. l.).

⁴⁸ FINCHAM (34. l.) 149.

⁴⁹ KIENLE/WELLER (40. l.) 291. (13. l.).

⁵⁰ Lásd Stefan ARNOLD: „Eigentumsschutz und Verkehrsschutz bei Kunstgegenständen im österreichischen Kollisions- und Privatrecht” *Austrian Law Journal* 2015. 8. <https://doi.org/10.25364/1.2:2015.1.1>.

⁵¹ KIENLE/WELLER (40. l.) 292.

annak kitérítő klauzulával történő kombinációját.⁵² Így Reichelt szerint a fekvési hely jogát kell alkalmazni, hacsak nem egy másik állam joga áll a legszorosabb kapcsolatban az üggyel. Symeonides viszont a *lex originis* elvet javasolta kiindulópontként. Eszerint annak az államnak a jogát kell alkalmazni, amelyben a dolog jogellenes elvitele időpontjában található volt, kivéve, ha egy másik állam joga lényegesen szorosabb kapcsolatban áll az üggyel, és az utóbbi jog alkalmazása szükséges a jóhiszemű birtokos védelméhez.⁵³ A kitérítő klauzulák elvben a kollíziós igazságosságot szolgálják, amikor eltérnek az egyébként alkalmazandó jogtól egy olyan jog javára, amely szorosabb kapcsolatban áll a tényállással. Amint azt korábban kifejtettük, a *lex originis* alkalmazása jellemzően az eredeti tulajdonos számára kedvező, míg a *lex rei sitae* sok esetben a jóhiszemű birtokost hozza előnybe. Így a kitérítő klauzula itt valójában nem a kollíziós, hanem az anyagi jogi igazságosság megvalósítását kívánja előmozdítani. A kitérítő klauzulákkal szembeni gyakori fenntartás, hogy annak alkalmazása bírói mérlegeléstől függ, és veszélyezteti a kollíziós szabályok alkalmazásának előreláthatóságát.

Végül az alternatív kollíziós megoldások között a kitérítő klauzulán túl az irodalomban olyan még rugalmasabb kapcsoló tényezők alkalmazását is javasolták, amelyek lehetővé teszik a szóban forgó érdekek és értékek mérlegelését, ahogyan az az amerikai kollíziós joggyakorlatban ismert.⁵⁴ Ezek a javaslatok azonban, amelyek tág teret engednek a bírói mérlegelésnek nagyfokú bizonytalansághoz vezethetnek. Az alternatív elméletek előnyeit és hátrányait figyelembe véve nem meglepő, hogy más szerzők a forgalom védelmének szükségességét hangsúlyozzák, és ezért a *lex rei sitae* elv és a kollíziós jog hagyományos semlegességének megtartása mellett érvelnek.⁵⁵

4.3. AZ NMJ. TV. KAPCSOLÓELVEI ÉS AZ EZEK ALKALMAZÁSÁVAL KAPCSOLATOS PROBLÉMÁK

Néhány európai országban a jogalkotó speciális kollíziós szabályok elfogadása mellett döntött általában lopott javakra és a jogellenesen kivitt kulturális javakra nézve. Érdekes módon azonban a nemzeti jogalkotók a *lex originis* elvén alapuló javaslatokat tiszta formájukban nem fogadták el. A nemzeti jogalkotók ehelyett különböző technikákat kombinálnak ezen a területen. A nemzetközi magánjog fejlődésének általános tendenciája, hogy a kollíziós szabályok egyre specifikusabbá válnak. A modern nemzetközi magánjog másik jellemzője a felek autonómiájának térnye-

⁵² Gerte REICHEL: „International Protection of Cultural Property” *Uniform Law Review* 1985. 91. és 125–127. <https://doi.org/10.1093/ulr/os-13.1.43>; REICHEL (38. l.) 74.

⁵³ Symeon C. SYMEONIDES: „A Choice-of-Law Rule for Conflicts Involving Stolen Cultural Property” *Vanderbilt Journal of Transnational Law* 2005. 1183.

⁵⁴ M. JEFFERSON: „An Attempt to Evade the Lex Situs Rule for Stolen Goods” *Law Quarterly Review* 1980. 511.

⁵⁵ Hans STOLL: „Sachenrechtliche Fragen des Kulturgüterschutzes in Fällen mit Auslandsberührung” in Rudolf DOLZER – Erik JAYME – Reinhard MUSSGÜNGER (szerk.): *Rechtsfragen des internationalen Kulturgüterschutzes* (Heidelberg: C. F. Müller 1994) 60.; ARNOLD (50. l.) 9.

rése. Ezek a tendenciák együttesen jelennek meg a nemzetközi magánjog legújabb kodifikációiban, így a magyar kodifikációban is, amelyek a lopott dolgokkal és az illegálisan kivitt kulturális javakkal foglalkoznak.

E tekintetben a 2004-ben elfogadott belga nemzetközi magánjogi törvény tekinthető az előfutárnak, amely mintaként szolgált más európai országok szabályozása számára. A belga nemzetközi magánjogi törvény rendelkezéseket tartalmaz mindenféle lopott dologra és a jogellenesen kivitt kulturális javakra vonatkozóan egyaránt. Az Nmj. tv. 46. § és 47. §-a erősen követi a belga modellt nemcsak struktúrájában, hanem szinte szövegszerűen is. Ezzel osztozik abban a jogalkotói vízióban, hogy speciális nemzetközi magánjogi szabályok segítségével szükséges előmozdítani a lopott dolgok visszaadását, és különösen a kulturális javak védelmét. Ez azt is jelenti ugyanakkor, hogy a belga megoldás hibáit a magyar jogalkotó is megismételte.

4.3.1. A LOPOTT DOLGOKRA VONATKOZÓ KOLLÍZIÓS SZABÁLY (NMJ. TV. 47. §)

A belga nemzetközi magánjogi törvény 92. cikke szerint a lopott dolog visszaszolgáltatására irányuló igényre az eredeti tulajdonos választása szerint vagy annak az államnak a joga alkalmazandó, amelyben a dolog eltűnése idején volt, vagy annak az államnak a joga, amelynek területén a dolog a visszaigénylés időpontjában található. Ha azonban annak az államnak a joga, amelynek területén a dolog az eltűnése idején volt, nem biztosít semmilyen védelmet a jóhiszemű birtokosnak, utóbbi annak az államnak a joga által nyújtott védelemre hivatkozhat, amelynek területén a dolog a visszaigénylés időpontjában található. Ez a szabály attól függetlenül alkalmazandó, hogy a tulajdonos állam vagy magánszemély. Az Nmj. tv. 47. §-a lényegében azonos szabályt tartalmaz:

(1) Az eredeti tulajdonos birtokából jogellenesen kikerült dologra vonatkozó tulajdonjogi igényre az eredeti tulajdonos választása szerint annak az államnak a joga alkalmazandó, amelynek területén az eltűnése időpontjában a dolog volt, vagy amelynek területén a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában a dolog van.

(2) Ha annak az államnak a joga, amelynek területén eltűnése időpontjában a dolog feküdt, nem nyújt védelmet a jóhiszemű birtokosnak, e személy igényelheti az annak az államnak a joga szerinti védelmet, amelynek területén az adott dolog a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában van.

A monacói nemzetközi magánjogi szülő törvény is tartalmaz hasonló rendelkezést, de anélkül, hogy a jelenlegi birtokos számára jogválasztást tenne lehetővé.⁵⁶

Ezek a szabályok lehetővé teszik a *lex originis* alkalmazását a *lex rei sitae* helyett a felperes választása szerint. A *lex originis* itt annak az országnak a joga, ahol a lopás történt, azaz a *lex furti*. Megjegyzendő, hogy a belga és a magyar nemzetközi magánjogi törvény kizárja a *renvoi*-t, azaz a hivatkozás a kijelölt jog anyagi jogi rendelkezéseire korlátozódik mind a lopott dolgok, mind a jogellenesen kivitt kulturális javak esetében.⁵⁷ Ez a *lex originis* anyagi jogi rendelkezéseinek alkalmazásá-

⁵⁶ Monacói nemzetközi magánjogi törvény 94. cikk.

⁵⁷ Nmj. tv. 5.§ (1) bekezdés; belga nemzetközi magánjogi törvény 16. cikk és a monacói nemzetközi magánjogi törvény 24. cikk.

hoz vezet, kizárva a *lex rei sitae*-re való hivatkozást. A belga és a magyar jogban a *lex originis* esetleges alkalmazását azonban ellensúlyozza a jóhiszemű birtokos azon joga, hogy a visszaszolgáltatási igény benyújtásának, illetve elbírálásának időpontja szerinti fekvési hely joga által biztosított védelemre hivatkozzon.

Ezek a kollíziós megoldások azonban felvetik a választott kapcsoló tényező megfelelésének kérdését, és az is kétséges, hogy megfelelő egyensúlyt teremtenek-e az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű tulajdonos érdekei között.

Úgy tűnik, hogy a belga nemzetközi magánjog és az azt követő nemzeti kodifikációk a lopott javakkal kapcsolatban módszertanilag olyan hibridet hoztak létre, amely a *lex originis* elvét, a visszaszolgáltatási igény időpontja szerinti fekvési hely jogát és a jogválasztást kombinálja. Ezen szabályok megközelítése a felek autonómiáját illetően meglehetősen szokatlan: az egyik fél, az eredeti tulajdonos egyoldalú jogválasztása felülírható egy másik fél, a jóhiszemű birtokos egyoldalú jogválasztásával az utóbbi védelme érdekében. A választható jogok a származási ország jogára és annak az államnak a jogára korlátozódnak, amelynek területén a tárgy a visszaszolgáltatási igény benyújtásának, illetve az Nmj. tv. esetében elbírálásának időpontjában található. Itt azonban valami hiányzik. A hagyományos értelemben vett *lex rei sitae*, azaz a releváns jogügylet időpontja szerinti fekvési hely joga nem hívható fel. Elméletileg lehetséges, hogy a *lex originis* nem nyújt védelmet az eredeti tulajdonosnak, viszont a *lex rei sitae* igen. A *lex rei sitae*-re való hivatkozás lehetőségének hiánya adott esetben megfoszthatja az eredeti tulajdonost a *lex rei sitae* által biztosított védelemtől. Furcsa aszimmetria, hogy az általános szabályok alapján a *lex rei sitae* lenne alkalmazandó (Nmj. tv. 39. §), míg az eredeti tulajdonos tulajdoni igényét szabályozó speciális kollíziós norma ezt kizárja. Indokolt volna tehát a választható jogok körét kiterjeszteni a releváns jogügylet időpontja szerinti fekvési hely jogával.

A belga és a magyar törvény úgy rendelkezik, hogy a jóhiszemű birtokos hivatkozhat annak az államnak a joga által biztosított védelemre, amelynek területén a tárgy a visszaszolgáltatási kérelem benyújtásának vagy eldöntésének időpontjában található. Ha valamely dolgot A államban jóhiszeműen szereznek meg, és a jóhiszemű szerző ezen állam joga szerint tulajdonjogot szerez, mégsem hivatkozhat erre a jogra, ha később a tárgyat egy másik államba – B államba – viszi, amely viszont nem nyújt védelmet a jóhiszemű birtokosnak, és a dolog a visszaszolgáltatására vonatkozó igény benyújtásának vagy elbírálásának időpontjában ebben az államban található. Helyénvalóbb lenne lehetővé tenni a jóhiszemű tulajdonos számára, hogy annak az államnak a jogára hivatkozzon, amelyben a dolog a szerzés időpontjában található.

Ennél is súlyosabb probléma, hogy ezek a rendelkezések nem feltétlenül akadályozzák meg a jogcím „tisztára mosásának” kockázatát. Ha a tárgyat olyan államban vásárolták, amely elismeri a jóhiszemű vevő általi tulajdonszerzést, és amely egyben a megkeresett bíróság állama is, a jóhiszemű birtokos hivatkozhat ennek az államnak a jogára, és az eredeti tulajdonos teljesen megfosztható tulajdonjogától. Ez a megoldás ellentétes – a Magyarország által is ratifikált – UNIDROIT Egyezmény szellemével, amely mindig az eredeti tulajdonost részesíti előnyben. A birtokos köteles a lopott dolgot visszaadni azzal, hogy a jóhiszemű birtokos kártalanításra joga-

sult. Ezért kétséges, hogy ezek a rendelkezések megfelelő egyensúlyt teremtenek-e az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű birtokos ellentétes érdekei között. Az erősebb védelmet biztosító jog választásának lehetősége egyértelműen az utóbbinak kedvez. Az általános kitérítő klauzula sem hívható itt segítségül az egyensúly helyreállítása érdekében, mert jogválasztással jelölik ki az alkalmazandó jogot.⁵⁸

A kollíziós szabályok célja, hogy egyensúlyt teremtsenek az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű birtokos érdekei között. Természetesen a kollíziós szabályok nem foszthatják meg a jóhiszemű birtokost minden védelemtől. Véleményünk szerint azonban nem szabad megengedni neki, hogy az általa választott jog valamennyi számára többletvédelmet nyújtó rendelkezésére hivatkozhasson. A szabályoknak lehetővé kell tenniük számára, hogy a származási ország vagy a megszerzés időpontja szerinti fekvés államának jogára hivatkozhasson, de csak az őt ezen jog szerint megillető kártalanítás tekintetében, és csak abban az esetben, ha az eredeti tulajdonos által választott jog alapján nem részesül költségeit illetően semmilyen kártalanításban. Ez a kártalanítás a dolog megszerzésére és állagának megőrzésére fordított, indokolt és észszerű ráfordításokra (pl. a vételár és a tárolás költségei) terjedhet ki. A fekvés helye szerinti jogra való hivatkozás azonban nem eredményezheti azt, hogy az eredeti tulajdonost a jóhiszemű birtokos egyoldalú jogválasztása által megfosszák tulajdonától.

Sem a modellként szolgáló belga törvény, sem az Nmj. tv. nem rendelkezik arról kifejezetten, hogy mely jog határozza meg a jóhiszeműség mércéjét. Logikusan ez vagy a megkeresett bíróság joga, vagy annak az államnak a joga, ahol az a személy eljár, akinek a jóhiszeműségét vizsgálni kell, azaz ahol a dolgot megszerezte. Ezek egybe is eshetnek, de ha különböznek, akkor az utóbbit célszerű mérvadónak tekinteni, mivel az érintett személy számíthat azon állam szabályainak az alkalmazására, amelyben eljár, de nem feltétlenül arra, hogy egy olyan fórum szabályai lesznek rá alkalmazandók, amelyet a cselekménye idején még nem ismer. Bár a hazai szakirodalomban van olyan nézet, amely szerint a választott jog,⁵⁹ illetve elsősorban a származási ország joga, ha pedig ez nem biztosít védelmet a birtokos számára, akkor az elbíráláskori fekvési hely joga szerint kell megítélni a birtokos jóhiszeműségét,⁶⁰ ezek nem mutatnak szükségszerűen szoros kapcsolatot az érintett eljárásával, vagyis a dolog birtokának megszerzésével, amellyel összefüggésben a jóhiszeműségét értékelni kell. A jóhiszemű birtokos ugyanis nem tud arról, hogy lopott dologról van szó, és nem ismeri feltétlenül a dolog származási helyét sem. A dolog általa történő megszerzésére sok esetben nem a származási országban, hanem máshol kerül sor, vagyis az ő eljárása sokszor egyáltalán nem kapcsolódik a származási országhoz, ezért nem volna helyes az eljárását a származási ország joga szerint megítélni. De a fentebb leírtak szerint ahhoz az államhoz sem kötődik szükségszerűen a jóhiszemű birtokos eljárása, ahol a dolog az elbírálás időpontjában van, mert elképzelhető, hogy a fórum államába a dolgot egy másik államban történő megszerzését követően viszi csak akár hosszabb idő elteltével.

⁵⁸ Nmj. tv. 10. § (2) bekezdés.

⁵⁹ SZABÓ Sarolta: „A kulturális javak és a jogellenesen elvett dolgok” in VÉRÁS Lajos – NEMESSÁNYI Zoltán – OSZTOVITS András (szerk.): *A nemzetközi magánjogról szóló törvény kommentárja* (Budapest: HVG-ORAC 2020) 295.

⁶⁰ CSEHI Zoltán: „A dologi jog új kollíziós szabályai” *Jogtudományi Közlöny* 2019/1. 14.

Végül megjegyezhető itt az is, hogy nem pontos a releváns időpont meghatározása, amikor az Nmj. tv. az elbírálás időpontjára utal a fekvési hely megállapításánál. Ahogy utaltunk rá, ebben eltér az Nmj. tv. a belga nemzetközi magánjogi törvénytől, mivel utóbbi a visszaigénylés időpontját veszi alapul (*moment de sa revendication*). Ahogy a 46. §-ot magyarázó szerzők utalnak erre, ez valójában a tulajdonjogi igény bejelentésének, illetve bíróság előtti érvényesítésének (keresetlevél benyújtása) időpontját jelentheti.⁶¹

4.3.2. A JOGELLENESEN KIVITT KULTURÁLIS JAVAKRA VONATKOZÓ SPECIÁLIS KOLLÍZIÓS SZABÁLY (NMJ. TV. 46. §)

A kulturális javakkal kapcsolatos további probléma, amellyel az újabb nemzetközi magánjogi kodifikációk foglalkoznak, a kulturális javak illegális kivitele. A minta itt is a belga nemzetközi magánjogi törvény. A belga nemzetközi magánjogi törvény 90. cikke szerint: Ha egy állam kulturális örökségének részét képező tárgy a kivitel időpontjában ezen állam joga szerint jogellenesen hagyja el ennek az államnak a területét, az állam visszaszolgáltatási igényére az adott államnak az adott időpontban hatályos joga vagy az állam kérésére annak az államnak a joga alkalmazandó, amelynek területén a tárgy a visszaigénylés időpontjában található. Ha annak az államnak a joga, amely a tárgyat a kulturális örökség részének tekinti, nem biztosít védelmet a jóhiszemű birtokosnak, ez utóbbi hivatkozhat annak az államnak a joga által nyújtott védelemre, amelynek területén a tárgy a visszaigénylés időpontjában található.

Ezt a szabályt, amely az államnak jogválasztási jogot biztosít, más országok, például Magyarország, Bulgária, Montenegró és Monaco is átvették a nemzetközi magánjogról szóló jogszabályaikban.⁶² Az Nmj. tv. 46. §-a a következő módon adja vissza a belga mintát:

(1) Ha egy állam által kulturális javai közé tartozónak tekintett dolog olyan módon hagyja el az állam területét, amely a saját joga szerint a kivitel időpontjában jogellenes, akkor az állam által érvényesített tulajdonjogi igényre az igényt érvényesítő állam választása szerint ennek az államnak a jogát vagy annak a másik államnak a jogát kell alkalmazni, amelynek területén az adott dolog a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában van.

(2) Ha annak az államnak a joga, amely a jogellenesen elvitt dolgot a kulturális javai közé tartozónak tekinti, nem nyújt védelmet a jóhiszemű birtokosnak, e személy igényelheti az azon állam joga szerinti védelmet, amelynek területén az adott dolog a tulajdonjogi igény elbírálásának időpontjában van.

Egy további megoldást találunk a román polgári törvénykönyvben, amely egyetlen cikkben egyesíti a lopott dolgokra vonatkozó tulajdonjogi és az illegálisan kivitt

⁶¹ SZABÓ (59. l.) 295.; CSEHI (60. l.) 14.

⁶² Bolgár nemzetközi magánjogi törvény 70. cikk; montenegrói nemzetközi magánjogi törvény 33. cikk; monacói nemzetközi magánjogi törvény 95. cikk; szerb nemzetközi magánjogi törvény tervezete 132. cikk.

kulturális javak visszaszolgáltatására vonatkozó igényt.⁶³ Úgy rendelkezik, hogy a lopott vagy jogellenesen kivitt dolog visszaszolgáltatására vonatkozó igényére az eredeti tulajdonos választása szerint vagy annak az államnak a joga alkalmazandó, amelynek területén a dolog a lopás vagy a kivitel idején volt, vagy annak az államnak a joga, amelynek területén a dolog a visszaszolgáltatás idején van. Itt is biztosított a jóhiszemű birtokos számára, hogy amennyiben a lopás vagy a kivitel államának joga nem biztosít számára védelmet, a visszaigénylés időpontja szerinti fekvési hely államának jogát válassza. A román polgári törvénykönyv ezután kimondja, hogy a fenti rendelkezések az olyan lopott vagy jogellenesen kivitt dolgokra is vonatkoznak, amelyek az állam kulturális örökségének részét képezik.

A belga megoldás azért is fontos, mert az EAVA és az azt kísérő tanulmány a tagállamok kollíziós szabályainak harmonizálását a belga nemzetközi magánjogi törvény 90. cikkének átvételével javasolta megvalósítandónak.

Az állam kulturális örökségéhez tartozó javak állhatnak állami tulajdonban, de ez nem feltétlenül van így. Előfordulhat, hogy az állam úgy védi kulturális örökségét, hogy megtiltja a kulturális tárgy kivitelét, anélkül, hogy beavatkozna a tulajdoni viszonyokba. A Kötv. korlátozó szabályokat állapít meg a kulturális javak kivitelére vonatkozóan függetlenül attól, hogy állami vagy magántulajdonban vannak-e.⁶⁴ Ebből a szempontból gyakorlati jelentősége lehet annak, hogy az állam az eredeti magánszemély tulajdonossal vagy a jogellenes kivitt követően tulajdont szerző személlyel szemben is érvényesíteni tudja-e kiviteli szabályozását.

Ha a jogellenesen kivitt kulturális tárgy visszaszolgáltatására irányuló igény, egyben az állam tulajdonjogi igénye, ahogyan azt a magyar jogalkotó világossá teszi az Nmj. tv. 46. §-ában, akkor az ilyen szabály felesleges, mivel a lopott dolgokra vonatkozó általánosabb, párhuzamos szabály elegendő az állam kulturális javakkal kapcsolatos tulajdonjogi igényének megítéléséhez, és ugyanarra az eredményre is vezet. A normának akkor lenne hozzáadott értéke, ha az nemcsak tulajdonjogi igényekre, hanem a kiviteli szabályok közvetlen érvényesítésére is kiterjedne, akkor is, ha nem állami tulajdonban lévő kulturális tárgyról van szó. Ebben az esetben az állam a kiviteli tilalmat anélkül érvényesíthetné, hogy meg kellene várnia a magántulajdonos intézkedését vagy akár a tulajdonossal szemben is, aki a kiviteli tilalmat megsértve külföldre viszi a tulajdonában álló kulturális tárgyat.

Meglepőnek tűnhet, hogy a kulturális javak jogellenes kivitelével kapcsolatos igények nemzetközi magánjogi törvényekben nyerjenek szabályozást, mivel a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására vonatkozó állami igények közjogi jellegűek. Emiatt kérdéses, hogy egyáltalán szükséges-e nemzetközi magánjogi törvényekben szabályozni a közjogi jellegű kiviteli szabályok érvényesítését.

Mindez nem azt jelenti, hogy a kulturális örökség védelmét célzó közjogi szabályok hatásait figyelmen kívül kellene hagyni magánjogi jogviszonyokban. A kulturális javakkal kapcsolatos jogvitákban a magánjogi és a közjogi szabályok alkalmazása gyakran nehezen választható szét.⁶⁵ A közjogi rendelkezéseket az alkalmazandó

⁶³ Román polgári törvénykönyv 2.615. cikk.

⁶⁴ Kötv. 54–56. §.

⁶⁵ STOLL (55. lj.) 53.

jog részeként szükséges alkalmazni. Ez összhangban állna a Nemzetközi Jogi Intézet 1975-ös wiesbadeni határozatával a külföldi közjog alkalmazásáról és a svájci nemzetközi magánjogi törvény 13. cikkének megközelítésével. Ez a megoldás egyértelműen elveti a külföldi közjog alkalmazásának tilalmát, és megerősíti, hogy a bíróság nem tagadhatja meg a kulturális örökség védelmére vonatkozó külföldi szabályok *lex causae* részeként történő alkalmazását pusztán azért, mert azok közjogi rendelkezéseknek minősülnek. A magyar Alkotmánybíróság kifejezetten elismerte a bíróságok azon lehetőségét, hogy az alkalmazandó külföldi jog közjogi rendelkezéseit magánjogi jogvitákban is figyelembe vegyék.⁶⁶

A kulturális javak védelmére vonatkozó jogszabályok legfontosabb elemei, mint például a kiviteli korlátozások vagy az elidegeníthetlenségre vonatkozó szabályok továbbá imperatív szabályként alkalmazandók vagy figyelembe vehetők a bíróságok által, még anélkül is, hogy a jogellenesen kivitt javakra vonatkozóan külön kollíziós szabályt kellene alkotni. A felhívott bíróság államának imperatív normáinak alkalmazása széles körben elfogadott. Egyes államok nemzetközi magánjoga pedig még az eljáró bíróság államától eltérő államok imperatív szabályainak figyelembevételét is lehetővé teszi. A szerződéses kötelezettségek tekintetében a Róma I. rendelet 9. cikkéből következik a fórum államának, valamint a teljesítés hely imperatív rendelkezéseinek alkalmazására, illetve figyelembevételre vonatkozó lehetőség.

A belga és a magyar nemzetközi magánjog, vagyis éppen azok a törvények, amelyek speciális kollíziós szabályokat tartalmaznak a lopott dolgokra és a jogellenesen kivitt kulturális javakra nézve, általában – tehát a dologi jogi kérdésekre kiterjedően – is elismerik a bíróság lehetőségét a külföldi imperatív szabályok figyelembevételére. Az Nmj. tv. 13. §-a lehetővé teszi nemcsak a fórum imperatív szabályainak alkalmazását, hanem más államok imperatív rendelkezéseinek figyelembevételét is, amennyiben azok a tényállással szoros kapcsolatban vannak, és annak megítélése szempontjából meghatározó jelentőségűek. Ez azt jelenti, hogy a kiviteli korlátozások alkalmazása vagy figyelembevétele a jogellenesen kivitt kulturális javakra vonatkozó különleges kollíziós szabály nélkül is biztosítható lenne.

Végezetül meg kell jegyezni, hogy a lopott árukra vonatkozó rendelkezések valamennyi hiányossága itt ugyancsak megismételhető az illegálisan kivitt kulturális javakkal kapcsolatban, a szabályok struktúrájának hasonlósága miatt.

4.4. TOVÁBBI, A SPECIÁLIS SZABÁLYOK ÁLTAL KIFEJEZETTEN NEM RENDEZETT KÉRDÉSEK

Az Nmj. tv. (hasonlóan az újabb nemzetközi magánjogi kodifikációkhoz), legalábbis kifejezetten, nem foglalkozik bizonyos kérdésekkel, így például azzal, hogy a speciális szabályok alkalmazhatók-e megállapítási keresetekre, illetve néhány olyan kérdéssel, amelyek a visszakövetelés kimenetele szempontjából (pl. elévülés és el-

⁶⁶ 30/1998. (VI. 25.) AB határozat, ABH 1998, 220, IV. 4. Lásd Csenge MERKEL – Tamás SZABADOS: „The Application of Overriding Mandatory Rules in Hungarian Private International Law” *ELTE Law Journal* 2020/1. 118.

birtoklás) vagy a harmadik felek jogainak védelme szempontjából döntő fontosságúak. Fontos korlát, hogy a speciális kollíziós szabályok nem alkalmazhatók az Nmj. tv. hatálybalépését megelőzően felmerült tényállásokkal kapcsolatos restitúciós igényekre.

4.4.1. MEGÁLLAPÍTÁSI KERESETEK

Az Nmj. tv. tulajdonjogi igényekre nézve tartalmazza a speciális szabályokat. Bár kifejezetten nem rögzíti ezt az Nmj. tv., de feltételezhető, hogy a rendelkezések nemcsak a tulajdonjog megsértéséből származó, a dolog kiadására vonatkozó igényre vonatkoznak, hanem a megállapítási keresetekre is. A megállapítási keresetek gyakorlati szerepét jelzi a fraknoi Esterházy-kincsek tulajdonjogával kapcsolatos ügy, ahol az osztrák Esterhazy Magánalapítvány magyar bíróság előtti keresetindítása nem a műkincsek visszaadására, hanem az alapítvány tulajdonjogának megállapítására irányult.⁶⁷

Abban az esetben, ha a jelenlegi birtokos indítana pert az eredeti tulajdonossal szemben saját tulajdonjogának megállapítására, illetve annak megállapítására, hogy az állítólagos eredeti tulajdonos tulajdonjoga nem áll fenn (negatív megállapítási kereset), a felperes nem hivatkozhat az eredeti tulajdonost védő speciális szabályra, hanem csak a *lex rei sitae* általános szabályára. A jogválasztás lehetőségét az Nmj. tv. nem biztosítja a jelenlegi (akár jó-, akár rosszhiszemű) birtokos részére, hanem csak az eredeti tulajdonos számára. Ez annyiban konzisztenciaproblémát eredményez, hogy nem ugyanaz lesz az alkalmazandó jog függően attól, hogy az eredeti tulajdonos lép fel tulajdoni keresetével vagy a dolog jelenlegi birtokosa.

4.4.2. ELÉVÜLÉS ÉS ELBIRTOKLÁS

Az elévülés és az elbirtoklás bekövetkezte gyakran akadályozza az ellopott dolgok és a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására irányuló követeléseknek. Mindkét esetben az idő múlása megnehezíti a követelés érvényesítését. Más nemzetközi magánjogi kodifikációkhoz hasonlóan, az Nmj. tv. speciális kollíziós szabályai nem határozzák meg az elévüléshez és az elbirtokláshoz való viszonyukat.

Az elévülési idő gyakran fontos szerepet játszik a kulturális javakkal kapcsolatos követelések érvényesítése esetében, mivel az eredeti tulajdonos nagyon gyakran csak hosszú idő elteltével szerez tudomást a jelenlegi birtokos kilétéről, illetve a tárgy hollétéről. Bár a szakirodalomban felmerült olyan javaslat, amely szerint kulturális javak vonatkozásában az elévülést ki kellene zárni,⁶⁸ a lopott vagy jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására irányuló igények érvényesítését gyakran korlátozza az elévülés. Az az alapelv követhető itt is, hogy az elévülés az igényre alkalmazandó jogot követi, azaz a főkérdésre és az elévülési időre ugyanaz a jog alkalmazandó. Ilyen megoldás található az uniós kollíziós jogszabályokban is.

⁶⁷ Lásd Kúria Pfv.VII.21.188/2022/8, 2023. február 22.

⁶⁸ Lásd Steven A. BIBAS: „The Case against Statutes of Limitations for Stolen Art” *Yale Law Journal* 1994. 2437–2469.

A Róma I és a Róma II rendelet szerint az alkalmazandó jog hatálya kiterjed a kötelezettségek megszűnésének különböző módjaira, valamint az elévülésre és a határidő lejártához fűződő jogvesztésre.⁶⁹ Kifejezett rendelkezés hiányában csak feltételezhető, hogy hasonló megoldás vonatkozik a lopott és jogellenes kivitt kulturális javak visszaszolgáltatására vonatkozó igényekre is az Nmj. tv. alapján.

Az elbirtoklás bekövetkeztére a jelenlegi birtokos az idő múlására tekintettel akkor is hivatkozhat, ha a birtoklás jogcímét más módon (pl. adásvételi ügyletre tekintettel) nem tudja megalapozni.⁷⁰ A visszaszolgáltatásra irányuló követeléseket gyakran a tárgy más személy általi, a fekvési hely szerinti jog alapján történő elbirtoklása miatt utasítják el. Nem meglepő ezért, hogy egyes szerzők és néhány állam jogalkotása az anyagi jogi megoldást támogatják. Ezek teljesen kizárnák⁷¹ a javak egy bizonyos csoportjának – kulturális javak, közjavak, *res extra commercium* – elbirtoklását, vagy esetükben hosszabb elbirtoklási időszakot⁷² határoznának meg.⁷³ Egységes anyagi jogi elbirtoklási szabályok hiányában a kollíziós szabályok lényegesen maradnak. Számos nemzetközi magánjogi jogszabály, ideértve az újabb kodifikációkat is, amelyek a lopott (kulturális) javakkal foglalkoznak, tartalmaznak rendelkezéseket az elbirtoklásra vonatkozóan. Ezek azonban nem tisztázzák az elbirtoklásra vonatkozó általános szabályok és a lopott (kulturális) javakra vonatkozó speciális szabályok közötti kapcsolatot. Ez áll az Nmj. tv. elbirtoklást szabályozó 41. § (3) bekezdése és az itt elemzett 46–47. §-ok viszonyára is. Ha a jogalkotó a (kulturális) javak visszaszolgáltatására vonatkozó tulajdonjogi igényekre vonatkozó speciális kollíziós szabályokat állapít meg, logikus lenne az is, hogy az elbirtoklás kérdésére is kiterjedjenek az eredeti tulajdonos és a birtokos viszonyát rendező speciális kollíziós szabályok. Ennek megfelelően a speciális kollíziós szabályok az elbirtoklásra is vonatkoznak. Ez azt jelenti, hogy az eredeti tulajdonos hivatkozhat a *lex originis*-ra, függetlenül attól, hogy a jelenlegi tulajdonos miként, például elbirtoklás útján szerzett a dolgon jogot.

4.4.3. HARMADIK SZEMÉLYEK JOGAI

Az alapprobléma az eredeti tulajdonos és a jelenlegi birtokos közötti viszonyra vonatkozik. Azok a nemzetközi magánjogi jogszabályok, amelyekben a lopott és illegálisan kivitt (kulturális) javakra vonatkozó speciális szabályokat találunk, kifejezetten csak az eredeti tulajdonos és a jóhiszemű birtokos közötti viszonyal foglalkoznak. A nemzetközi magánjognak azonban azt is meg kell határoznia, hogy a

⁶⁹ Az Európai Parlament és a Tanács 593/2008/EK rendelete (2008. június 17.) a szerződéses kötelezettségekre alkalmazandó jogról (Róma I.), HL L 177, 4.7.2008, 6–16, 12. cikk (1) bekezdés d) pont; Az Európai Parlament és a Tanács 864/2007/EK rendelete (2007. július 11.) a szerződésen kívüli kötelmi viszonyokra alkalmazandó jogról (Róma II.), HL L 199, 31.7.2007, 40–49, 15. cikk h) pont.

⁷⁰ Kulturális javak vonatkozásában az elévülés problémájához, lásd Juliane SCHELLERER: *Gutgläubiger Erwerb und Ersitzung von Kunstgegenständen* (Tübingen: Mohr Siebeck 2016).

⁷¹ Francia Code civil 2260. cikk.

⁷² Svájci Zivilgesetzbuch 728. cikk (1ter) bekezdés.

⁷³ SCHELLERER (70. lj.) 148–149.

visszaszolgáltatási keresetről szóló döntés előtt és után melyik jog alkalmazandó egy harmadik fél, például egy zálogjogosult jogaira. Feltehetően ezekre továbbra is a dologi jogi általános szabályok lesznek alkalmazandók.

4.4.4. VISSZAMENŐLEGES HATÁLY KIZÁRÁSA

A restitúciós esetek sokszor olyan kulturális javakkal kapcsolatosak, amelyek a gyarmati időszakban vagy a második világháború során kerültek ki az eredeti tulajdonos birtokából. Bár ezekben az esetekben a *lex originis* elvének alkalmazása valószínűleg leggyakrabban az eredeti tulajdonos tulajdonjogának elismerését jelentené, fontos kiemelni, hogy sem az Nmj. tv., sem a lopott és jogellenesen kivitt kulturális javakkal foglalkozó többi kodifikáció nem alkalmazható az ilyen javakra. A nemzetközi magánjogi normáknak ugyanis főszabály szerint nincsen visszaható hatályuk. Ez igaz az Nmj. tv. rendelkezéseire is. E tekintetben a nemzetközi magánjogi szabályozás nem tér el a kulturális javak védelme tekintetében elfogadott egységes anyagi jogi szabályok – az UNESCO Egyezmény és az UNIDROIT Egyezmény – megközelítésétől, amelyek szintén nem alkalmazhatók visszamenőleges hatállyal.⁷⁴ Természetesen mindez nem jelenti azt, hogy más jogi mechanizmusokon keresztül, ideértve a diplomáciai csatornát, a kétoldalú nemzetközi egyezményeket vagy a mediációt, az ilyen javak helyzetét ne lehetne rendezni.

5. JÁRT UTAT EL NE HAGYJ?

A magyar jogalkotó részéről fontos jogpolitikai döntés a lopott dolgok és a jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatásának előmozdítása a kollíziós jog szintjén. A jogalkotási folyamatban lényeges szerepet töltött be az összehasonlító elemzés és a más államok jogalkotói megoldásainak indokolt esetben történő felhasználása. Ebből a nézőpontból a magyar jogalkotó helyesen tekinthetett orientációs pontként a belga nemzetközi magánjogi törvényre, amely elsőként tartalmazott speciális kollíziós szabályokat lopott és illegálisan kivitt (kulturális) javakra vonatkozóan. Ugyanakkor a modell bizonyos finomításokkal történő átvétele elméleti és gyakorlati szempontból is helyesebb kollíziós megoldáshoz vezetett volna.⁷⁵

Ha az Nmj. tv. szabályozási struktúrája – a lopott dolgok és a jogellenesen kivitt kulturális javak megkülönböztetése – elfogadható is, a következő módosítások – a korábbi fejezetekben leírtak szerint – indokoltak lettek volna és a 46. § és 47. § esetleges jövőbeli felülvizsgálata számára megfontolandók lehetnek:

1. A 46. § és 47. § megengedik a jogválasztást, de a választható jogok köre nem terjed ki a hagyományos értelemben felfogott *lex rei sitae*-re, azaz a releváns ügylet időpontja szerinti fekvési hely jogára. Ez hátrányos lehet akár az eredeti tulaj-

⁷⁴ Lásd UNESCO Egyezmény 7. cikk és UNIDROIT Egyezmény 10. cikk.

⁷⁵ Az itt javasolt módosításoktól eltérő alternatív szabályozási javaslattal élt Vadász Vanda: *Értékek, érdekek és jogok viadala, avagy a kulturális javak visszaszolgáltatását célzó eljárások nemzetközi magánjogi sajátosságai* (doktori értekezés) (Budapest: PPKE JÁK 2021) 124–128.

donosra, akár a jóhiszemű birtokosra nézve, ezért a választható jogot körét indokolt lenne ezzel kibővíteni.

2. Mind a két speciális rendelkezés lehetővé teszi azt, hogy az eredeti tulajdonos jogválasztását a jóhiszemű birtokos jogválasztása az utóbbi jogai védelme érdekében felülírja. Ez azzal az eredménnyel járhat, hogy az eredeti tulajdonost – noha az ő védelme lenne a jogalkotói cél – a jóhiszemű birtokos jogválasztása megfosztja tulajdonjától. Ez ellentétben áll a – Magyarország által is ratifikált – UNIDROIT Egyezmény felfogásával, amely szerint lopott kulturális tárgyat annak birtokosa, még ha jóhiszemű is, köteles visszaadni. A jóhiszemű birtokos védelmétől nem szabad eltekinteni. A jóhiszemű birtokos számára azonban csak a dolog megszerzésével, illetve megőrzésével összefüggésben indokolt és észszerű ráfordításaira tekintettel őt esetlegesen megillető kártalanítás vonatkozásában lenne indokolt a jogválasztásból fakadó előnyt és védelmet biztosítani.

3. Jelenlegi szövegezésében a kulturális javak körébe tartozó dolgokra vonatkozó állami tulajdonjogi igényt szabályozó Nmj. tv. 46. §-ának nincsen hozzáadott értéke a lopott dolgokra vonatkozó azonos kapcsolószabályokat tartalmazó 47. § mellett. Elegendő lenne általános szabályként a 47. §, vagy alternatívaként a 46. § kiterjeszhető lenne olyan igényekre, amikor az állam nem tulajdonosként lép fel, hanem a kulturális javak kivételére vonatkozó szabályait érvényesíti. Utóbbi esetben azonban kérdés, hogy a közjogi szabályok érvényesítése részét képezze-e a nemzetközi magánjogi szabályozásnak. Meg kell jegyezni azt is, hogy a kulturális örökség védelmét szolgáló közjogi szabályok magánjogi kihatásai a nemzetközi magánjogban imperatív normaként történő alkalmazásukkal, illetve figyelembevételükkel speciális szabály alkotása nélkül is elismerhető. Erre az Nmj. tv. 13. §-a lehetőséget ad.

Noha az Nmj. tv. 46. és 47. §-inak elfogadása kétségtelenül a jogalkotó azon dicsérendő szándékáról árulkodik, hogy a belga modellt követve a kollíziós jog eszközeivel előmozdítsa a lopott dolgok és jogellenesen kivitt kulturális javak visszaszolgáltatását, megfontolandó lett volna a belga jogalkotó által járt útról olykor-olykor letérni.